

MED TRGOM IN DRŽAVO

Intermediarna sfera kot producent kolektivnih dobrin

Povzetek: Številni avtorji se ukvarjajo z iskanjem odgovorov na vprašanja povezana s odnosom med trgom in državo, še posebej v luči visoke brezposelnosti in krize socialne države v državah izven anglosaškega kroga. Ta debata, ki predpostavlja kompetitiven odnos med obema sferama, je v mnogih dimenzijah postala neproduktivna. Zato avtor teksta predstavi nekatere poteze novega pristopa, ki pripisuje večji pomen intermediarni sferi. Pri tem opozori na pre-slabo poznavanje te sfere, zmedo, ki spremlja poimenovanje te sfere in na težave, ki izhajajo iz tega. Boljše poznavanje intermediarne sfere bi okrepilo njene potenciale za generiranje kolektivnih dobrin, zato skuša oblikovati vsaj grob okvir za oblikovanje definicije te sfere. Proti koncu teksta nakaže, na kakšne načine se intermediarna sfera umešča med ostale sfere, ki generirajo kolektivne dobrine.

Ključne besede: brezposelnost, blaginja, socialna politika, intermediarna sfera, neprofitno-volonterski sektor

Uvod

Ob pomoči obsežne teoretične in empirične evidence so številni strokovnjaki prišli do ugotovitev, da v strukturi modernih kapitalističnih sistemov prihaja do številnih sprememb.¹ Še posebej opazne so spremembe na tistih področjih, kjer posamezniki pridobivajo različne resurse za zadovoljevanje svojih potreb. V sferi trga prihaja do naraščanja brezposelnosti in zahtev po fleksibilizaciji trga delovne sile. V sferi države, kot pomembnega producenta kolektivnih dobrin, pa številni avtorji opažajo indikacije upadanja zmožnosti izvajanja socialnih funkcij. Vsaj tako pomembne so tudi spremembe v odnosu med obema sferama. V obsežnem teoretskem korpusu, kjer različni avtorji tematizirajo aktualne spremembe v ekonomiji in v modernih sistemih socialne politike, se pojavljata dve vprašanji. Prvič, *zakaj* prihaja do teh sprememb, do naraščanja brezposelnosti in fleksibilizacije trga dela ter do adaptacij države na nove okoliščine. Drugič, *kako* se naj s tem soočimo oziroma kakšni naj bodo ukrepi za dolgoročno uspešno nižanje stopnje brezposelnosti, omejevanje izvajanja moči delodajalcev v škodo delavcev in kakšne naj

* Borut Rončević, diplomirani sociolog.

¹ Zanimive študije teh sprememb se nahajajo v Crouch in Streeck (ur.) (1997).

bi bile politike revitalizacije vloge države kot generatorja kolektivnih dobrin. V povezavi s temi temeljnimi vprašanji se zastavljajo še številna pomembna vprašanja, npr. vprašanje o nivoju, na katerem naj se organizira (sinhronizira) izvajanje teh politik. Naj bo to lokalni, regionalni, nacionalni, nadnacionalni ali svetovni nivo? Ta vprašanja so še posebej zanimiva za lokalne eksperte, ki se ukvarjajo z reševanjem specifičnih problemov na ožjem področju, npr. z nižanjem stopnje brezposelnosti v Sloveniji ali pa s problemom usklajevanja in prilagajanja programov javnih del specifičnim okoliščinam itd. Zelo zanimiva so tudi vprašanja o upravičenosti prenosa ukrepov, ki so se v določenem institucionalnem in blaginjsko/ideološkem okolju izkazali kot uspešni v druge (npr. Glover 1996 ali Adam 1997). Okoli teh ter številnih drugih, še posebej pa okoli prvih dveh vprašanj, se je izoblikovala diskusija, ki je vzbujala pozornost že v osemdesetih letih, sredi devetdesetih pa se je diskusija, skupaj z naraščanjem težav, zaostri in pritegnila tudi pozornost širše javnosti.

Večji del avtorjev se je, še posebej na začetku, ukvarjal z iskanjem odgovorov na prvo vprašanje. Glede na odgovore, ki so jih podali, jih lahko razvrstimo v tri skupine. V prvo skupino sodijo avtorji, ki te težave pripisujejo učinkom ekonomske globalizacije (npr. Martin in Schumann 1996; Thurow 1992; van den Noord 1996; Day 1989). Najbolj odmevno delo te skupine predstavlja delo Pasti globalizacije (Martin in Schumann 1996), ki je bilo v izjemno kratkem času prevedeno tudi v slovenščino (1997). Ta literatura je bila deležna številnih kritik tako v tujini (npr. Krugman 1996) kot v Sloveniji (Svetličič 1997). Temeljna ideja je, da so se velike korporacije, nekoč "paradni konji nacionalnih držav" (Neyer 1995), deterritorializirale in izgubile občutek odgovornosti do teh nacionalnih držav. Selitev proizvodnje v dele sveta z nižjimi stroški dela neposredno vplivajo na rast nezaposlenosti v teh državah, hkrati pa z begom v 'davčne oaze' siromašijo državne proračune in tako (med ostalim) slabijo potencial države kot zaposlovalca.

V drugo skupino lahko uvrstimo avtorje, ki menijo, da "je srčika porasta nezaposlenosti...tehnološki napredek" (Svetličič 1997, 600). Sem sodijo Drucker (1993), Rifkin (1995), Petit (1995) itd. Najbolj znana predstavnika te skupine sta Drucker, ki govori o rastoči vlogi znanja v produkcijskih procesih in pa Jeremy Rifkin, ki je s prodajno uspešnico *The End of Work* (1995) znova obrnil pozornost nase.² Temeljna teza predstavnikov te skupine je, da tehnološki razvoj povzroča manjšanje potrebe po človeški delovni sili. Prihaja do 'technological displacement', kar pomeni, da tehnološki pripomočki opravljajo delo, ki so ga pred tem opravljali ljudje.³

V tretjo skupino pa sodi cela vrsta manj odmevnih avtorjev, ki skušajo - po mojem mnenju je to najprimernejši pristop - upoštevati kompleksnost medsebojne povezanosti in odvisnosti znanstveno-tehnoloških, gospodarskih, političnih in

² Znan je tudi po številnih delih s področja ekologije, sicer pa ga najpogosteje opisujejo kot aktivista in ekonomista.

³ Ta problem je po Rifkinovem mnenju obstajal od prve industrijske revolucije dalje. Toda vedno se je uspešno reševal, ker so se odvečni delavci zaposlovali v novih in hitro rastočih sektorjih gospodarstva (iz kmetijstva v industrijo, iz industrije v storitvene dejavnosti). To danes ni več možno, ker 1. ni nobenega takega sektorja in 2. ker sofisticirane informacijske tehnologije posegajo na vsa področja življenja in dela.

drugih procesov in uspejo določiti več vzrokov za svetovno krizo v zaposlovanju. Kot primer lahko navedemo Doohana (1994), ki je določil tri vzroke te krize:

1. padajoča ekonomska rast od sedemdesetih let dalje,
2. strukturne spremembe svetovnega gospodarskega sistema in
3. neadekvatnost politik v preteklosti.

Še korak dlje je v svojem razmišljanju naredil Miller (1995), ki ni ugotovil le različnih vzrokov (globalizacija, rast informacijske tehnologije, rast moči multinacionalk), ampak je opozoril, da obstaja več različnih posledic: poleg nezaposlenosti tudi revščina, rast razlik v bogastvu in izobrazbi, ekološki problemi, še večje zaostajanje nerazvitih dežel... Drugi avtorji, ki bi jih uvrstil v to pisano družčino, pa se osredotočajo le na en dejavnik, npr. demografski (v študiji OECD, po Taylor-Gooby 1991) ali ekonomski (Layard in drugi 1994).⁴

Prav tako so se pojavili tudi številni odgovori na vprašanje *kako*. Večino teh odgovorov so ponudili avtorji, ki so se ukvarjali z diagnozo vzrokov obstoječih težav. Kljub veliki raznovrstnosti lahko določimo pomembno skupno točko: vsi ali pa vsaj pomembna večina odgovorov na vprašanje *kako* izvira iz odgovorov na vprašanje *zakaj*. To je povsem razumljivo hkrati pa se zastavi pomembno vprašanje, ali bi bilo smotrno izoblikovati politike in implementirati ukrepe, ki bi temeljili na eni izmed teh predpostavk ali pa tudi na kombinaciji nekaterih izmed njih. Ukrepi bi lahko imeli le delen vpliv. Morda ga sploh ne bi imeli ali pa bi stanje celo poslabšali. Skratka, posledice so razmeroma nepredvidljive. Poleg tega moramo upoštevati, da so ukrepi pogosto odvisni ne le od znanstvenih ugotovitev, ampak tudi od neposrednih interesov političnih akterjev na najrazličnejših ravneh: lokalni, nacionalni in nadnacionalni. To še dodatno vpliva na odklon izoblikovanih in izvajanih politik od tistih, ki bi bile dejansko potrebne.

Do težav je zaradi nepopolnih ali neadekvatnih ukrepov že prihajalo. Zahodne industrijske družbe, ki se pogosto predstavljajo kot prototipi razvitih družb, se v številnih sferah delovanja izpostavljajo tveganjem. Oblikovanja različnih ukrepov, ki naj bi nevtralizirali ta tveganja, skoraj po pravilu privedejo v nova tveganja. Alternativa, ki se postavlja sama po sebi, bi bila opustitev politične regulacije (npr. uveljavitev *laissez-faire* principov v ekonomiji). Vendar je takoj očitno, da je tudi ta pristop nesprejemljiv, saj bi pomenil npr. razveljavitev politično sankcioniranih standardov kvalitete in ekologije. Na področju ekonomije je približevanje liberalnim idealom že velikokrat ohromilo razvojno dinamiko družb in pripeljalo do velikih kriz (npr. velika gospodarska kriza v tridesetih letih). Vplive dereguliranosti ekonomske sfere smo lahko nedavno opazovali pri delovanju mednarodnih finančnih trgov, ki so povzročili veliko likvidnostno krizo v novoindustrializiranih azijskih državah.

⁴ Pri navedeni razdelitvi je treba upoštevati, da je do neke mere pogojna. Skoraj noben avtor se ne ukvarja le z enim dejavnikom. Vendar pa je razlika med avtorji, ki dejansko upoštevajo različne dejavnike in med tistimi, ki jih zgolj omenijo ali pa jim pripišejo le marginalno vlogo, zelo opazna.

Trg in država v kompetitivnem razmerju

V devetdesetih letih se čedalje večje število avtorjev srečuje z ugotovitvijo, da tako teoretične kot tudi praktično orientirane debate, ki so bodisi posredno bodisi neposredno povezane s socialnimi in še posebej z ekonomskimi tematikami, praktično od samih začetkov teh razprav (vsaj od A. Smitha) obvladuje relativno enostaven vzorec. Natančnejša analiza pokaže, da to velja tudi za zgoraj omenjeno debato. Ta vzorec skriva teoretski in politični spor o temeljnem principu družbene regulacije. Na ta spor, ki je imel vsaj v dvajsetem stoletju močne politične in policy implikacije na svetovne socialne, ekonomske in politične procese, sta bila do nedavnega - poenostavljeno povedano - možna dva odgovora: trg in država. Ena pomembnejših dimenzij tega spora je bila tudi problematika produkcije kolektivnih dobrin. Tako so se do današnjih dni tudi mnogi ukrepi in politike, ki so skušale urediti socialno problematiko, 'sprehajale' med tema dvema skrajnostma, na kontinuumu, katerega eno skrajnost predstavlja država in drugo trg kot temeljni princip družbene regulacije. Ta debata je kljub propadu večine socialističnih sistemov in relativni marginalizaciji ostalih, še vedno visoko aktualna. Zdi se, da je zaradi globalizacije trgov in trenutnega uspeha neoliberalnih ekonomskih ideologij in politik ter zaradi številnih disfunkcionalnosti oz. anomalij, ki jih povzročata, ta spor bolj aktualen kot v prvih povojnih desetletjih. Ko Pestoff opisuje stanje na Švedskem v devetdesetih letih dvajsetega stoletja (!) ugotovi, "da se večji del debate...ukvarja s potrebami po premikanju meje med javnimi in privatnimi socialnimi storitvami" (Pestoff 1992, 24)

V to diskusijo so se začele sramežljivo prebijati nove dimenzije šele s pristopi, ki so na koncu privedli do koncepta blaginjskega trikotnika, ki je tudi teoretično priznal blaginjski pomen komunitarnih struktur. Hkrati se je vse več avtorjev ukvarjalo z iskanjem novih alternativ. Kljub temu pa dihotomija trg vs. država še vedno prevladuje v političnem in policy diskurzu.

Klasični problem odnosa med politiko in ekonomijo so poskušali urediti na različne načine. Willke ugotavlja, da "v različnih modernih družbah obstajajo na tem področju vse možne variacije: od primata ekonomije...ali primata politike,...relativno nepovezanih vmesnih stanj,...pa vse do elaboriranih integracijskih oblik..." (Willke 1993, 82). Meni, da moramo posebno pozornost nameniti socialni politiki kot obliki integriranja trga in države, ki obema omogoči ohraniti avtonomijo in diferenciranost, hkrati pa prepreči, da bi posamezniki in celotna družba plačevali račune za tveganja, ki jih proizvajata obe sferi. Zato je država blaginje "definirana kot poskus političnega uravnoveženja pomanjkljivosti trga, ne da bi te pomanjkljivosti zamenjali s pomanjkljivostmi državno socialistične politike" (Willke 1993, 83). S tem je Willke povzel prepričanje, ki je v povojni Evropi obvladovalo velik del družboslovne misli. Toda procesi, ki so pripeljali do krize modernih blaginjskih sistemov, so obudili staro debato trg vs. država, ki je bila po Willkejevem mnenju zastarela, pa tudi dolgočasna (Willke 1993, 83). Institucionalizacija sistemov socialne politike očitno ni vodila k preseganju spora o primatu kapitalističnega trga ali primatu državne politike. Najbrž lahko rečemo, da je bila klasična moderna država blaginje institucija, ki je lahko v tej obliki funkcionirala le v določenem

okolju (visoka gospodarska rast, keynesijanski politično-ekonomski principi, egalitarna ideologija, močna delavska gibanja...).

Seveda se je ta diskusija razvijala in prilagajala novim okoliščinam. Vsaj od tridesetih let tega stoletja, ko so se lahko liberalni politični ekonomisti dokončno prepričali v neveljavnost Sayevega zakona, velja, da je tudi *laissez-faire* princip ena od verzij države regulacije. Država se v tem primeru odpove določenim pooblastilom in jih prepusti tržni regulaciji. Ta debata je torej doživljala določene posodobitve, še posebej v kriznih trenutkih. Te posodobitve so ji omogočile viabilnost in kredibilnost. Primer posodobljene verzije predstavlja debata o ekonomskih in socialnih politikah. V tej debati se avtorji izognejo morda neplodnemu vprašanju o vzrokih za razvoj krize modernih blaginjskih sistemov. Namesto tega v ospredje postavijo vprašanje o prednostnem pomenu ekonomskih in socialnih politik.

Obstajajo različne interpretacije odnosa med ekonomskimi in socialnimi politikami. Za nas sta še posebej zanimivi in pomembni dve. Za prvo je značilno prepričanje, da je bila socialna politika zelo dolgo podrejena ekonomski politiki. V tem predstavnik te interpretacije vidijo vir sedanje krize socialne države. To pomeni, da tradicionalna vloga socialne politike ni promocija socialne kvalitete, ampak modifikacija nekaterih operacij ekonomskega podsistema, ki sam po sebi ne bi produciral zelenih rezultatov. Načelo primarnosti ekonomskih politik se je v obdobju evropskega integriranja preneslo na raven unije, saj so bili njeni temelji in cilji na začetku predvsem ekonomske narave (Beck, van der Maesen in Walker 1997). Toda po mnenju zagovornikov te interpretacije ekonomska rast ne bi smela biti cilj zase, socialna kvaliteta bi morala biti temeljni cilj rasti (de Costa 1997).

Zagovornik druge interpretacije Ilya Srubar meni, da ne moremo govoriti o konstantni prevladi ekonomskih politik nad socialnimi. Postavi se na stran teze o "vedno spreminjajočem se ciklu etatističnih in liberalnih modelov reda" (Srubar 1997, 1). V devetnajstem in v začetku dvajsetega stoletja številni avtorji poročajo o močni prevladi liberalnih modelov reda. Kopičenje negativnih posledic ekonomskega liberalizma je začelo povzročati velike socialne (razredne) konflikte. Posledica tega je bila uveljavitev etatizma kot oblike družbene organizacije. Eno pojavno obliko predstavljajo levi (Sovjetska zveza) in desni (fašistični) avtoritarni režimi. Drugo pojavno obliko pa predstavljajo različni načini brzdanja *laissez-faire* odnosov s strani politike, kar se je institucionaliziralo v obliki blaginjskih sistemov. Namen teh naj bi bil zaščititi parlamentarne demokracije pred tveganji, ki jih proizvaja ekonomija. To obdobje je doseglo vrh v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni. Države Evropske unije so zato že od najbolj rudimentarnih začetkov promovirale tudi blaginjske cilje: polno zaposlenost, visok standard, zagotovljen minimalni dohodek. Do osemdesetih let so financirale projekte, usmerjene k uresničevanju teh ciljev. Šele naprednejše obdobje globalizacije pomeni ponovno uveljavitev liberalizma kot načina organizacije družbe. S tem se je izgubil "eden pomembnih pogojev za uspešno delovanje države blaginje: primat politike nad ekonomijo" (Srubar 1997, 6) Indikatorji tega so deregulacija ekonomije, težnja po zmanjšanju javne administracije, privatizacija ipd.

V tako spremenjenih okoliščinah klasični instrumenti vzdrževanja nizke stopnje brezposelnosti in visoke stopnje blaginje ne vzdržijo več. Moses pravi, da

"socialno demokracijo lahko razumemo kot kompleksen sistem policy instrumentov, ustvarjenih za funkcioniranje v specifičnem okolju; to je v okolju, v katerem je kontrola kapitala tako možna kot zaželena. Po veliki gospodarski krizi sta bila zadovoljena oba pogoja. Po kolapsu sporazuma iz Bretton Woods in po hitrem razvoju mednarodnih kratkoročnih premikov kapitala se je okolje spremenilo in tradicionalni socialno demokratski instrumenti niso več učinkoviti"

(Moses 1994, 133).

Tudi Esping-Andersen meni, da "mnoge predpostavke, ki so v industrializiranem svetu usmerjale...izgradnjo socialnih držav, več ne obstajajo." (1996, 59) To pomeni, da moramo izoblikovati nove mehanizme, ki bodo lahko uspešno nadomestili stare, ne več dovolj uspešne prijeme. Rekonceptualizirati moramo obstoječe družbene odnose, napisati moramo "novo socialno pogodbo" (Rifkin 1995).

Paradigmatski obrat: 'odkritje' intermedierne sfere

Če institucionalizacija klasičnih sistemov socialne politike ni vodila k preseganju spora o primatu trga oz. države, pa lahko rečemo, da je akterje tega spora k spreminjanju 'tradicionalnih' načinov razmišljanja začela siliti situacija. Na začetku ponovne rasti zanimanja za to diskusijo, so liberalno usmerjeni avtorji opozarjali na negativne plati države blaginje (spodkopavanje zasebne iniciative, rast stroškov, grožnja ekonomski prosperiteti...) in zahtevali strateški obrat v smeri privatizacije producentov socialnih storitev. Manj liberalistični avtorji pa so se zavedali, da ta strategija zaradi neosebne, maksimirajoče logike trga ni primerna za soočenje s težavami v obdobju, ko se tudi v sferi trga dogajajo številne neugodne spremembe. Zaradi teh okoliščin se je precej družboslovcev začelo ukvarjati z iskanjem novih načinov zagotavljanja kolektivnih dobrin. Njihovo pozornost je pritegnila zlasti hitra rast števila in pomena različnih nevladnih in neprofitnih organizacij. Mnoge med njimi so si priborile "vodilne položaje v socialnem, ekonomskem in političnem prostoru povsod po svetu" (Fernando in Heston 1997, 8). Gre za zelo različne organizacije, ki delujejo na številnih nivojih, od 'grassroot' organizacij pa do nad-nacionalnih, celo svetovnih organizacij, kot so vsem znane Amnesty International, Greenpeace. Salomonova opažanja so značilna za večino avtorjev, ki se ukvarjajo s preučevanjem tega relativno pozno teoretično priznanega fenomena:

"Po vsem svetu se v organizirani, prostovoljni aktivnosti in ustvarjanju zasebnih, neprofitnih, nevladnih organizacij dogaja šokanten porast. Od razvitih držav Severne Amerike, Evrope, Azije, pa do razvijajočih se držav v Afriki, Latinski Ameriki in v bivšem sovjetskem bloku, ljudje formirajo

asociacije, fundacije in podobne institucije, ki delujejo na področju izvajanja človekoljubnih storitev, pospešujejo lokalni ekonomski razvoj, se borijo proti ekološki degradaciji okolja, ščitijo človeške pravice.. (Salomon 1994, 109).

Ta fenomen lahko presojamo tudi v kontekstu krizne situacije v odnosu med trgom in državo. Strinjam se s tistimi avtorji, ki v tem trendu prepoznava prelom s 'stoletno' tradicionalno modrostjo političnih ekonomistov, da sta "za družbeni razvoj odgovorna predvsem država in trg" (Salomon 1994, 109). Nekateri avtorji celo predvidevajo, da bo v prihodnosti ta tip organizacij prevzel ključno vlogo v političnem življenju (npr. Hirst 1997). Salomon meni, da bodo posledice 'asociacijske revolucije' po koncu dvajsetega stoletja tako pomembne, kot je bil v devetnajstem vzpon nacionalnih držav (Salomon 1994, 109).⁵ Poudarjanje velikega in še naraščajočega pomena teh organizacij je v relativno kratkem času postalo del železnega repertoarja tekstov, ki se ukvarjajo tako z blaginjskimi kot tudi s političnimi, ekonomskimi in ekološkimi temami. Spoznanje, da je sistem blaginje neodvisno od prevladujočih in deloma redukcionističnih teoretičnih refleksij "odprt in univerzalen koncept, ki vključuje različne sektorje, v okviru katerih poteka produkcija storitev (od javnega preko privatnega, profitno orientiranega, in neprofitno-volonterskega do neformalnega), producente in uporabnike storitev, njihove vrednote in norme, kot tudi odnose med njimi..." (Kolarič 1994, 143-144), se je v devetdesetih začelo prebijati v mainstream sociologije socialne politike. Do tega obrata je prišlo spričo sterilnosti, ki jo je po mnenju mnogih od sedemdesetih let dalje izkazovala socialna demokracija. Ta se na temelju tradicionalnih programskih izhodišč ni več mogla kosati z revitalizirano neo-liberalistično doktrino, ki se je nezadržno uveljavljala tako na teoretičnem nivoju kot tudi v obliki volilnih uspehov v nekaterih zahodnih državah. Vsekakor pa je do široke uveljavitve neoliberalizma prišlo v praksi na področju mednarodne trgovine in v krčenju državnih kompetenc. Procesi individualizacije, globalizacije, odkritje perečih ekoloških problemov itd. so razkrili zastarelost evropske socialne demokracije, ki je temeljila na poudarjanju idej kolektivizma in poseganja države na različna področja kot so gospodarstvo, družina, civilna družba (Giddens 1998, 8-16). Zaradi fiskalne krize je dejansko prišlo do obsega produkcije kolektivnih dobrin s strani države, zato je evropska socialna demokracija že konec osemdesetih let pričela s procesi prenove. V marsičem je odstopila od tradicionalnih programskih izhodišč.⁶ Za našo problematiko je najpomembnejše, da je nova socialna demokracija odstopila od redistribucijskih preferenc in svoje zanimanje fokusirala v smeri redefinicije ukrepov za krepitev produkcije kolektivnih dobrin. To je najbolj očitno v odnosu

⁵ Vprašanje je, ali res prihaja do tako šokantne rasti intermediarne sfere kot meni Salomon. Najbrž bi bilo treba razločevati med velikostjo sfere, njeno družbeno vlogo in med zanimanjem družboslovcev ter snovalcev politik za to sfero. Menim, da najhitreje narašča prav slednje.

⁶ Eksplicitno so zavrnili keynesijanski menedžment s povpraševanjem, odstopili so od zahtev po poddržavljenju ključnih nacionalnih gospodarskih vej. V diskurz so vpeljali ekološke teme, ki so bile pred tem zanemarjene, in odstopili od stališča o nujnosti neposredne intervencije države v družino. Prišlo je do redefinicije družine same in do redefinicije odnosa med državo in družino (Giddens 1998).

do organizacij intermediarne sfere.⁷ Stara socialna demokracija je bila izrazito nenaklonjena do teh organizacij - država ni onemogočala formiranja trdnih jeder te sfere le v deklariranih socialističnih sistemih, ampak je s prevzemanjem številnih funkcij onemogočala razvoj te sfere tudi tam, kjer je bila socialna demokracija na oblasti daljše neprekinjeno obdobje (skandinavske države). Danes se ugotovitve o nujnosti kooperativnega razmerja med državo in intermediarno sfero ter predlogi o oblikah krepitve intermediarne sfere kar vrstijo.⁸

Čeprav postaja ta sfera tako teoretično,⁹ pa tudi s strani političnih akterjev pripoznana kot perspektivna, se ne moremo izogniti ugotovitvi, da ne razpolagamo ravno z obilico globljih teoretičnih obravnav teh organizacij, še posebej v primerjavi z ostalimi tipi organizacij. Najbrž drži trditve, da je ta sektor "ena tistih komponent modernih družb, o katerih najmanj vemo" (Gidron in drugi 1992, 2-3). Mnogo pogostejše so študije primerov posameznih konkretnih organizacij. Avtorji svoje tekste pogosto začinjajo z nizanji konkretnih primerov, kar je ob pomnkanju natančnih in primerljivih podatkov edina alternativa. Seveda ne moremo zanikati, da se je pregled v devetdesetih letih precej popravil, toda dolgoročneje študije težko izvajamo.¹⁰ Tako še na začetku devetdesetih let mnoge države niso merile ekonomskega outputa teh organizacij v domačem BDP. Če pa so to počeli, so to storili zaradi metodoloških vzrokov in zato podatki pogosto niso niti podrobni niti mednarodno primerljivi (Seibel in Anheier 1990, 10 ali Salomon in Anheier 1996, 45).

Za dokaj slabo poznavanje teh organizacij obstajata vsaj dva vzroka. Prvi je nedvomno preokupiranost družboslovcev in snovalcev politik z razmerjem med trgov in državo, hkrati pa k temu prispeva tudi ena temeljnih lastnosti prostora, v

⁷ Po Giddensovem mnenju bo skrb za razvoj intermediarne sfere eden ključnih elementov prenovljene socialne demokracije. Te sfere ne smemo prepustiti interni dinamiki, čeprav številne raziskave kažejo na trenutno zelo hitro rast števila in pomena teh organizacij. To pa zato, ker se lahko, po Giddensovem mnenju, organizacije te sfere uspešno soočijo tudi s tistimi problemi, pri katerih so klasični ukrepi socialne politike odpovedali, npr. obnova propadajočih sosesk. Žal je na začetku prav v teh soseskah civilna kultura najnižja. Tu bo morala vsaj na začetku nastopiti država. V zvezi s temi idejami je še posebej pomemben koncept 'socialnega podjetništva', v okviru katerega na različne načine vrednotijo delo, ki ga posameznik opravi v organizacijah intermediarne sfere (npr. vračilo v obliki dela drugih volonterjev, plačilo zdravstvenega zavarovanja, informacije o zaposlitvi...). Take in podobne sheme pomoči in samopomoči v skupnosti bo lahko država podpirala neposredno, s finančnimi sredstvi in subvencijami, in posredno, s spodbujanjem zasebnih podjetij k organizaciji tovrstnih aktivnosti (Giddens 1998, 78-86).

⁸ Tako Gidron in drugi (1992) trdijo, da bo treba prevladujočo antagonistično percepcijo tega razmerja odpraviti. Rifkin (1995) našteje celo vrsto predlogov za varčevanje z državnim denarjem, s katerim bi prišli do sredstev za financiranje 'tretjega sektorja'. Podobne poskuse lahko zasledimo tudi na nemškem govornem področju (npr. v reviji *Die Zeit*).

⁹ Za to sfero se ne zanimajo le strogi specialisti za raziskovanje civilne družbe, neprofitno-volonterških organizacij ali socialne politike. Pritegnila je tudi pozornost mnogih uveljavljenih imen s področja bolj splošne družbene teorije (npr. Giddens 1998; Berger in Luckmann 1995; Offe 1996).

¹⁰ V okviru Institute for Policy Studies na Johns Hopkins University se v devetdesetih letih ukvarjajo z natančnim preučevanjem intermediarne sfere. Izsledki raziskav (teksti, statistični pregledi ipd.) izhajajo v okviru serije *Johns Hopkins nonprofit sector series*.

katerem se nahajajo te organizacije, to je velika heterogenost.¹¹ Ta prostor ne zapolnjuje le en tip organizacij, le ta je najbolj raznovrsten med vsemi sektorji. Zaradi tega so pogosto, tudi če niso izdelovali študij primera, preučevali le enega izmed možnih tipov organizacij iz te sfere.¹² Glede na to, da ta sfera obstaja precej dlje, kot je bila teoretično pripoznana kot pomembna, je bila za večino tistih, ki so bili tako ali drugače povezani s temi organizacijami, "njihovo mesto v teoretskem dialogu manj pomembno od njihove družbene vloge" (Fernando in Heston 1997, 9). Malce zlobno lahko pristavimo, da ni ostalih zanimalo niti eno niti drugo. Zaradi tega pravzaprav nimamo oblikovanega niti enotnega imena za organizacije te sfere, še manj pa enotno klasifikacijo.¹³ Različni avtorji po vsem svetu uporabljajo številna imena, ki so včasih odvisna tudi od povsem specifičnih lastnosti te sfere v okolju, kjer je ime nastalo. V ZDA se je med ostalimi še posebej udomačil izraz 'neprofitni sektor', ki naj bi opisal niz organizacij, ki se nahajajo med privatnim, profitno orientiranim sektorjem, in med javnim sektorjem; na ta način se deloma nevtralizira stara neučinkovita dihotomija trg-država. Zelo pogosto uporabljan izraz je tudi 'tretji sektor', ki opisuje vse organizacije, ki niso niti profitno orientirane niti vladne agencije in birokracije. Po Etzionijevem mnenju je ta sektor alternativa slabim stranem prvih dveh sektorjev (Etzioni 1973, po Seibel in Anheier 1990, 8). Čeprav je nadaljnji razvoj pokazal, da ta sektor ne reši nujno vseh težav, ki izvirajo iz težnje po maksimizaciji profita in še manj tistih, ki izvirajo iz neučinkovitosti in birokratizacije, se je ta pojem ohranil do danes. V devetdesetih letih se je kot oznaka za to sfero pojavil tudi v nekaterih pomembnih in odmevnih delih in se še bolj utrdil v družboslovju. Ta sektor tudi drugje po svetu, kjer ni bil tako razvit kot v ZDA, z njim deli mnoge skupne lastnosti. V Franciji se je uveljavil pojem 'economie sociale', ki naj bi natančneje določil razliko med profitno in neprofitno organiziranimi privatnimi organizacijami. Ekonomist T. Jeantet je 'socialno ekonomijo' opisal kot koncept, ki ne meri z istimi kategorijami kot tržna ekonomija. Output organizacij meri s posrednimi socialnimi rezultati, s posrednimi ekonomskimi koristmi in s stopnjo solidarnosti med ljudmi. Tradicionalna tržna ekonomija socialne ekonomije ne more ali ne želi meriti. (Jeantet, po Rifkin 1995, 242). Tudi za Rifkina je tretji sektor antipod materializmu, ki je do konca dvajsetega stoletja obvladoval ekonomsko misel (Rifkin 1995, 246). Vsebina konceptov se v veliki meri prekriva. To velja tudi za britanski 'non-statutory sector' ali za nemške 'gemeinnützige Organisationen' ali 'gemeinwirtschaftliche Unternehmen' (po Seibel in Anheier 1990). Poleg teh so se pojavljala še mnoga druga imena: prostovoljne organizacije, nevladne razvojne asociacije, nova družbena gibanja... Iz vsebine imen lahko opazimo, da mnoga izvirajo iz specifičnega namena poimeno-

¹¹ Zato je med različnimi nivoji analize še večja razlika kot pri analizi ostalih sfer. Ti nivoji so: 1. nivo celotnega sektorja, 2. nivo tipa storitev, 3. študije primera (Gidron in drugi 1992, 4). Gidron in soavtorji pa so pozabili vsaj še en nivo analize, študije določenega tipa organizacije.

¹² V določenih državah so preučevali predvsem različna kooperativna gibanja, ki so lahko v ekonomiji posameznih držav ali pokrajini zavzemala pomembna mesta.

¹³ Seveda obstajajo različne klasifikacije (ISIC, NACE, NTEE, ICGPO), vendar pa o njihovi uporabi ni izoblikovan konsenz. Uporabljajo se v različne namene in imajo številne slabe strani (več o tem v Salomon in Anheier 1997, 51-100).

vanja tipa preučevane organizacije ali pa iz tiste lastnosti, ki je posameznika najbolj zanimala. Torej nimamo opraviti niti s skupnim imenom za celo področje niti z enotnim tipom organizacije. Kljub številnim podobnostim, pa obstajajo tudi pomembne razlike med temi sferami v določenih področjih. Ključna težava, ki se pojavlja pri teoretičnih in empiričnih obravnavah intermediarne sfere pa je, da se pojmi, ki jih avtorji uporabljajo za opis tega področja, le deloma prekrivajo. Torej bi lahko rekli, da številni avtorji, ki pišejo o tem vmesnem območju, opisujejo velik del te sfere, hkrati pa nihče ne obravnava sfere v celoti. Raziskovanje intermediarne strukture se je malce bolj razmahnilo šele v zadnjem obdobju. Kljub nekaterim poskusom (npr. Berger in Luckmann 1995) pa ne moremo trditi, da smo dobili izčrpne in uporabne definicije tega koncepta. Berger in Luckmann sta imela še kako prav, ko sta zapisala, da "identifikacija intermediarne institucij ni vedno enostavna" (Berger in Luckmann 1995, 64). Lahko jih prepoznamo po učinkih, zelo težko pa jih 'zagrabimo'. To je trenutna nemoč vseh raziskovalcev. Ne delam si utvar, da bom v tem članku oblikoval primerne in izčrpne opise koncepta intermediarne sfere. Bom pa moral vsaj na kratko opisati, kaj si predstavljam pod tem pojmom in katere organizacije sodijo v intermediarne sfere.

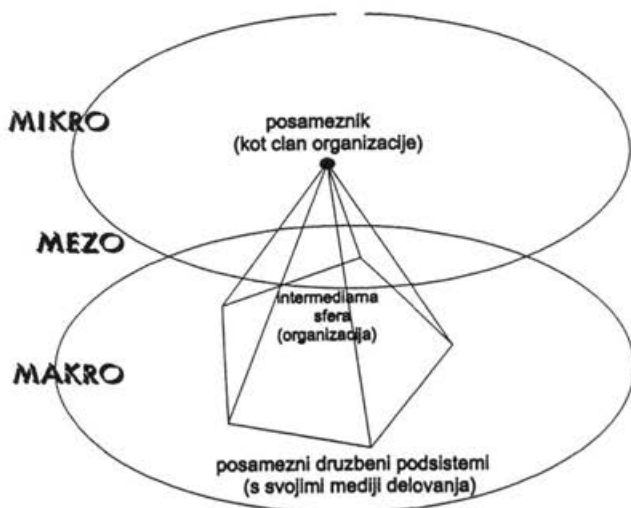
Intermediarna sfera nastopa kot posredniški element, intermedijarij, v dveh dimenzijah. Da bi bilo to bolj nazorno, si oglejmo poenostavljen model mikro-makro odnosov v družbi. V shemi lahko vidimo, da ima lahko intermediarna sfera posredniško vlogo med entitetami, ki se nahajajo na različnih nivojih:

1. posreduje med posameznikom in makro-sistemom. V tej vlogi se lahko znajdejo zelo različne organizacije (npr. šola, ki posreduje med posameznikom in šolskim sistemom).
2. Posreduje med različnimi družbenimi makro-sistemi oz. sferami (npr. političnim in ekonomskim).

Družbenih makro sfer oz. sistemov je veliko. Ker me v tej nalogi zanima predvsem socialno integracijska funkcija te sfere, lahko intermediarne sfere z ohlapno definicijo opredelimo kot sfero, ki se nahaja med trgov, državo in komunitarnimi strukturami. To pomeni, da organizacije, ki se nahajajo v tej sferi, ne delujejo niti izključno v okviru medija denarja niti izključno v okviru medija moči niti izključno v okviru medija solidarnosti. Delujejo s kombinacijo vseh treh medijev, pri čemer je kombinacija medijev posamezne organizacije odvisna od njenega položaja. Tako kooperative, ki se nahajajo že na meji med ekonomsko sfero in intermediarne sfere, delujejo predvsem v okviru medija denarja (medij ekonomske sfere) in v okviru medija solidarnosti (med člani kooperative).¹⁴

¹⁴ Upoštevati je treba, da so kooperative zelo heterogene organizacijske oblike. Če upoštevamo delitev ustvarjenega profita kot kriterij razvrstitve v ekonomsko sfero, jih lahko uvrstimo tako v sfero ekonomije kot v intermediarne sfere, pa tudi na mejo med obema sferama.

Shema 1: intermediarna sfera v mikro-makro perspektivi

Zaradi razmeroma ohlapne definicije (ki je poleg vsega še negativna) in zaradi heterogenosti te sfere tako v določenem kulturnem in političnem okolju, še bolj pa zaradi meddržavnih (medkulturnih) razlik, težko zgolj naštejemo vse tipe organizacij, ki sodijo v to sfero (npr. italijanske kooperative in slovenska gasilska društva). Del te raznovrstnosti so v mednarodni empirični raziskavi razkrili na Johns Hopkins Institute for Policy Studies. V teh raziskavah so se sicer osredotočili na preučevanje neprofitno-volonterskih organizacij, ki predstavljajo le del te sfere. Izpustili pa so nekatere tipe organizacij, katerih blaginjski potencial vsekakor ni zanemarljiv. Ker so te organizacije izpustili namenoma, pred tem pa so jih s svojo definicijo že zajeli v svoj vzorčni okvir, si pri opredelitvi teh organizacij vseeno lahko pomagamo z definicijo, do katere so se prebili avtorji raziskave. Med različnimi možnimi definicijami je najprimernejša strukturno-operacionalna. Po tej definiciji v intermediarno sfero sodijo organizacije, ki zadoščajo naslednjim petim kriterijem (po Salomon in Anheier 1997, 33-34):

1. *organiziranost*, institucionaliziranost,
2. so *privatne* tj. nevladne (pojem privatnosti meri zgolj na organizacijsko ločenost od države),
3. so *neprofitno-distributivne* (profit se usmeri v nadaljnje delovanje organizacij),
4. so *samostojne* pri upravljanju svojih aktivnosti in
5. so *volonterske* (vsaj del opravljenega dela je volonterski, pri čemer ta del ni natančno opredeljen).

Nekateri avtorji opozarjajo na normativne elemente v teh drugače zelo pragmatičnih in ideološko nevtralnih pojmih.¹⁵ Seibel in Anheier menita, da je "do 'odkritja' tretjega sektorja prišlo, ko so politiki in oblikovalci politik začeli razmišljati o delitvi dela med javnim in privatnim sektorjem in preučevati možne načine reduciranja odgovornosti države" (Seibel in Anheier 1990, 8). Menim, da ta trditev odkriva le del resnice. Res je, da je ta sektor začel močneje pritegovati pozornost v sedemdesetih letih, torej v obdobju, ko so ideološki motivi pri oblikovanju policy odločitev še vedno igrali precej pomembno vlogo. Toda to je hkrati tudi obdobje padca gospodarske rasti in prvih znakov bodočega naraščanja brezposelnosti. Menim, da je bila ta kriza v temelju rasti zanimanja za blaginjske potenciale tega sektorja, 'ideološki preobrat' pa bi lahko prej označili kot posledico te krize in proces, ki je spremljal omenjene težave. Podobno meni tudi Salomon, ki je podrobneje analiziral situacijo, ki je vodila k zanimanju za aktivnosti tretjega sektorja (po Salomon 1994, 115-118):

1. percepcija krize moderne države blaginje (ki duši privatno iniciativo, ni sposobna opravljati zaupanih nalog in povrh vsega proizvaja kulturo odvisnosti),
2. kriza razvoja (ki je opazna tudi na zahodu, v nerazvitih državah pa gre za akuten problem, kajti gospodarska rast ni le manjša, ampak celo negativna),
3. globalna ekološka kriza (ker vlade niso sposobne preprečiti ekološke degradacije okolja, se začnejo posamezniki na različnih nivojih združevati v organizacije) in
4. kriza socializma (kar je vodilo k iskanju alternativnih načinov za zadovoljevanje potreb, ki jih država ni več zmogla).

Ob tem je treba upoštevati še dva razvojna trenda, ki sta dodatno pospešila organiziranje v organizacije 'tretjega sektorja'. Prvi je intenziven razvoj komunikacijskih tehnologij, ki so olajšale povezovanje in koncertiranje delovanja. Drugi pa je porast izobraženosti, še posebej v deželah v razvoju, kjer je hitra ekonomska rast v 60. in 70. letih omogočila formiranje srednjega razreda, ki je pri vzpostavljanju in krepitvi te sfere igral ključno vlogo (Salomon 1994, 118).

Intermediarna sfera kot generator kolektivnih dobrin

Družboslovci so torej proti koncu dvajsetega stoletja začeli odkrivati mnogovrstne potenciale te sfere. Za nas je pomembno, da lahko te organizacije opravljajo močno blaginjsko vlogo, torej lahko nastopajo kot enakopraven in pomemben del blaginjskih sistemov. Ta ideja je vodila V. Pestoffa, ki je v devetdesetih letih v odmevnem članku nadaljeval delo, ki so ga v osemdesetih letih začeli avtorji, ki so osmislili koncept blaginjskega trikotnika. V omenjenem tekstu se je Pestoff sicer

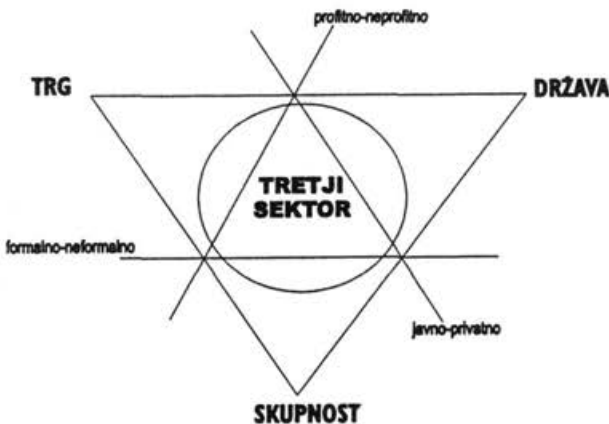
¹⁵ Po mojem mnenju se tu v intermediarno sfero ekstrapolira vprašanje, ki je bilo aktualno že v debati o nastanku socialne države. Rus (1990, 20-25) se vpraša, ali je razvoj socialne države posledica ideoloških projekcij oz. pritiskov socialnih gibanj in političnih strank ali pa gre zgolj za odgovor na disfunkcije industrializacije. Podobno kot je socialna politika za začetku naletela na nasprotovanje dela levo usmerjene inteligence in politike, lahko iz te strani tudi danes zasledimo kritike, ki v težnjah po krepitvi blaginjskih potencialov intermediarne sfere vidijo skrite reakcionarne in elitistične interese, neobčutljive za prave potrebe revnih in deprivilegiranih (Fernando in Heston 1997, 8-9).

ukvarjal z analizo položaja na Švedskem, toda položaj je bil podoben kot drugje po svetu: debato o problematiki obvladuje spor med zagovorniki države blaginje, ki se zavzemajo za nadaljevanje in krepitev vloge države in lokalnih oblasti in hkrati zavračajo možnost privatizacije in komercializacije socialnih storitev, ter med zagovorniki privatizacije socialnih storitev, ki opozarjajo na negativne posledice državnega monopola nad socialnimi storitvi. Nasprotujoči strani tako kot drugje združuje predvsem pomanjkanje zanimanja za tretji sektor. Pestoff pa trdi, da lahko alternativne oblike produkcije socialnih storitev kakovostno obogatijo ponudbo in prispevajo h kreptvi vpliva klientov - sama privatizacija tega prav gotovo ne zagotavlja. S tem lahko istočasno pripomorejo k določenim pozitivnim spremembam v profitnem sektorju ter hkrati k prenovi javnega sektorja in kreptvi blaginjske orientacije države. Zato se mu zdi koristno preučiti teoretične temelje tretjega sektorja kot viabilne alternative javnemu in privatnemu sektorju. Ta poskus je začel z analizo blaginjskega trikotnika. Med sestavinami tega koncepta obstajajo pomembne linije delitve (Pestoff 1992, 24):

1. javno vs. privatno (loči državo od trga in komunitarnih struktur),
2. profitno vs. neprofitno (loči trg od države in komunitarnih struktur) in
3. formalno vs. neformalno (loči trg in državo od komunitarnih struktur).

Kljub navidezni trivialnosti so te distinkcije izrazito pomembne iz vsaj dveh razlogov. Prvi je ta, da pripomorejo k boljšemu razumevanju blaginjskih sistemov. Poleg tega pa se v presečišču teh treh delitvenih linij nahaja intermediarna sfera. Gre za vmesen prostor, ki ga zapolnjujejo organizacije, o katerih smo govorili v tem poglavju.

Shema 2: Pestoffov blaginjski trikotnik (Vir: po Pestoff 1992, 25)

S pomočjo tega trikotnika lažje dojamemo heterogeno naravo te sfere. Ker se nahaja med tremi prvotnimi sestavnimi deli, imajo organizacije lastnosti vseh treh temeljnih sfer. Delovanje organizacij, ki zapolnjujejo vmesni prostor, torej vodijo različni mediji delovanja. To ne pomeni, da ta hibridni prostor ni konkretna blaginjska sfera ali sistem, da gre le za neintegriran skupek organizacij, ki iz tega ali onega razloga ne sodijo v eno izmed ostalih, bolj homogenih sfer - in jim je to tudi edina skupna točka.¹⁶ Gre za specifično sfero s specifično nalogo: je medij med skupnimi, splošnimi interesi in med specifičnimi, pogosto protislovnimi interesi, ki izhajajo iz posameznih sfer. Temeljna karakteristika mediarnih organizacij je "njihova zmožnost kombiniranja vidikov družbene in politične integracije z ekonomskimi cilji" (Seibel in Anheier 1990, 10). Ta posredniška narava povzroči, da te organizacije ne morejo delovati zgolj po načelu, ki obvladuje delovanje ene same sfere - takoj, ko bi se zgodil ta premik, bi morali organizacijo uvrstiti v eno izmed prvih treh sfer.¹⁷ V skupen sistem jih veže to, da imajo podobno logiko delovanja (Makarovič 1997, 412-413), pa čeprav jo lažje opredelimo z negativno definicijo - torej povemo, kaj ta logika ni. Seveda je možen ugovor, da ne gre za samostojen sistem (sfero), ampak za intersistemski prostor, ki ga zapolnjujejo različni neodvisni akterji. Toda Makarovič nas opozori, da "komunikacija teh akterjev...vendarle poteka po določenih principih in ustvarja svojo posebno realnost - ustvarja neke vrste sistem ali vsaj kvazi-sistem" (Makarovič 1997, 413).

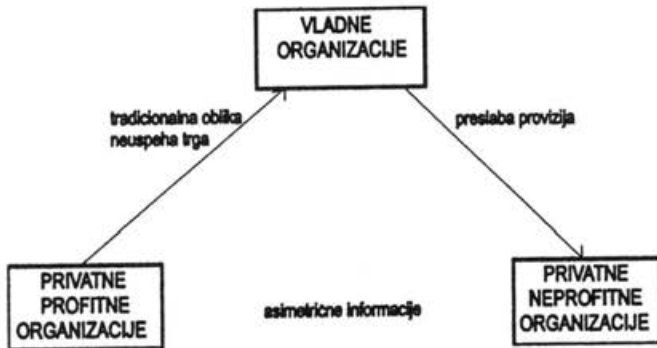
Vloga, ki jo bo v novih (nastajajočih) blaginjskih sistemih imela intermediarna sfera, in način izvrševanja te vloge pa ni sam po sebi umeven. Tudi v tem primeru gre za vprašanje, ki je zbuhalo določene teoretične in praktične spore. Vprašanje o specifični teži, ki jo posamezne sfere opravljajo v blaginjskih sistemih, in vprašanje odnosa med temi sferami, je bilo del že omenjane diskusije iz politične ekonomije. Mnogo bolj natančno pa so se družboslovci s tem problemom ukvarjali v okviru debate 'welfare pluralism' ali 'welfare mix'. 'Welfare pluralism' koncept je do začetka debate obvladoval družboslovno misel in snovanje politik. Ta koncept predpostavlja delitev dela med naslednjimi akterji: trg, država in civilna družba. Odnos med temi sferami se vzpostavi v procesu političnih pogajanj. Ker gre zgolj za nadaljevanje pristopa, ki "ignorira obstoj institucij izven dihotomije 'javno-privatno'", ga lahko poimenujemo tudi "pristop institucionalne izbire" (Badelt 1990, 53) - le da gre v tem primeru za upoštevanje treh blaginjskih sfer. Pri tem ne gre za eno samo paradigmo, ampak za sklop različnih pristopov, med katerimi vsak drugače pojmuje pomen posameznih sfer in vzroke, zaradi katerih določena sfera v dani

¹⁶ Spričo velike heterogenosti tega sektorja je vprašanje, ali je intermediarna sfera zgolj rezidualni ostanek ali pa gre za celovit sistem oz. sfero, povsem na mestu. Zastavili so si ga tako v okviru sistemske teorije (npr. Makarovič 1997), kot tudi v okviru bolj empiričnih študij (npr. Gidron in drugi 1992). Intermediarno sfero pogosto pojmujejo kot rezidualno kategorijo (npr. sistem ZN za nacionalne račune).

¹⁷ Civilna družba je bila v socialističnih družbah tako šibka prav zato, ker je politični sistem močnejše kot drugje prevzel centralno vlogo. To pomeni, da je njegov medij delovanja (moč) preko določenih vzvodov (partija) postal prevladujoči medij delovanja tudi v organizacijah intermediarne sfere. To je počel s pomočjo zakonov, ki so oteževali ustanovitev take organizacije in s partijsko kontrolo pomembnejših in večjih organizacij. V 'razsrediščenih' demokratičnih družbah se ta 'kolonizacija' intermediarne sfere ni izvršila, razen morda v določenih izjemnih situacijah (npr. mccarthisem v ZDA). Od tod izvira velika razlika v razširjenosti civilnih družb med socialističnimi in ostalimi državami.

situaciji prevzame vodilno vlogo. Ko Badelt govori o pristopu institucionalne izbire, predstavi le enega izmed možnih pristopov, ki so uveljavljeni v razvitih kapitalističnih državah. To pojmovanje vloge posameznih sfer prikaže naslednja shema. Temeljna teza tega pristopa je, da država prevzame vlogo producenta kolektivnih dobrin v primeru ko trg, sicer primarna sfera zagotavljanja resursov za zadovoljevanje svojih potreb, tega več ne zmore. Ko pa država kvalitativno ali kvantitativno ne zmore bremena zadovoljitve izraženih potreb, vlogo proizvajalca teh storitev prevzamejo organizacije intermediarne sfere, ki tako predvsem izkoristijo določeno nišo.

Shema 3: institucionalni trikotnik (Vir: Badelt 1990, 57)

V praksi pa se v odvisnosti od zgodovinsko-kulturnih okoliščin in državne politike vzpostavljajo različna razmerja med temi sektorji. V različnih tipih modernih blaginjskih sistemov je lahko intermediarna sfera v odnosu do ostalih sfer bolj ali manj pomembna. Spodnja tabela prikazuje različne odnose med posameznimi blaginjskimi sferami.

Tabela 1: tipi sistemov blaginje

Pomen	Liberalni model	Konservat. korporativ. model	Socialno demokratiški model	Katoliški mediteranski model	Etatiistični model	Azijski (Japonski) model
1	trg	trg	država	družina	država	družina
2	družina	država	trg	<i>intermed. sfera</i>	(družina)	trg
3	<i>intermed. sfera</i>	družina	družina	trg	(<i>intermed. sfera</i>)	<i>intermed. sfera</i>
4	država	<i>intermed. sfera</i>	<i>intermed. sfera</i>	država	(trg)	trg

Modificirano po Kolarič 1997

Teoretične obravnave posameznih blaginjskih sistemov, ki jih lahko uvrstimo v okvir 'welfare pluralism' pristopov (sem sodi tudi 'pristop institucionalne izbire'), lahko vsebujejo tudi opise kriznih situacij, s pomočjo katerih skušajo razložiti oz. predvideti, kaj se dogaja v določenih situacijah. Kljub različnim dopolnitvam in posodobitvam teh pristopov (glej npr. Badelt 1990), ti v sebi skrivajo določene pomanjkljivosti. Model, ki ga ponazarja shema 3 in očitno opisuje konservativno korporativni model modernih blaginjskih sistemov, tako v sebi skriva vsaj tri resne pomanjkljivosti. Prvič, ne razloži, zakaj niš, ki nastanejo kot posledica neuspeha države, ne zapolnijo privatne profitno orientirane organizacije. Drugič, ta pristop ne pove nič o eventualnem neuspehu intermediarne sfere. Tretjič, če trg dobro deluje, zakaj sploh obstaja intermediarna sfera?¹⁸

Na večino pomanjkljivosti tega pristopa (in njegovih ekvivalentov pri opisih ostalih tipov modernih blaginjskih sistemov, še posebej etatiističnih) primerno odgovori 'welfare mix' pristop, ki predpostavlja potrebo po kooperaciji med različnimi sferami blaginjskih sistemov (Abrahamson 1995,16).¹⁹ Ta pristop, ki je novejši in tudi zato bolj ustrezen za opis novih razmer, upošteva slabosti vseh treh sfer:

1. spremembe v ekonomski sferi, ki manjšajo verjetnost, da si bo posameznik s participacijo v sferi dela uspešno zadovoljeval vse potrebe,
2. krizo države blaginje, ki se vsaj od sredine sedemdesetih let izraža kot finančna kriza in kriza legitimnosti (Abrahamson 1995, 2) in

¹⁸ Kot smo videli v tretjem poglavju, je v Ameriki vsaj do sedemdesetih let participacija na trgu dela zagotavljala uživanje številnih ugodnosti. Po drugi strani pa Rifkin meni, da je tretji sektor eden temeljnih kamnov Amerike.

¹⁹ Več o tem glej v Kolarič (1994), ki opisuje transformacijo slovenskega etatiističnega blaginjskega sistema v nov specifičen sistem, pri čemer posebej izpostavi različne 'welfare mix' oblike in rast intermediarne sfere.

3. dejstvo, da so blaginjski potenciali intermediarne sfere v primerjavi z državo in trgom tako nizki, da lahko ta sfera še vedno nastopa predvsem kot pomožna instanca.²⁰

Zaključek

Kljub šibkosti, intermediarne sfere ne bomo mogli več izpuščati iz razprav, povezanih s produkcijo kolektivnih dobrin, kar je v veliki meri posledica relativne in absolutne rasti raznovrstnih kapacitet intermediarne sfere. Te trende potrjujejo tudi empirične študije neprofitno-volonterskega sektorja (Salomon in Anheier 1997; Salomon in Anheier 1998), ki je ena pomembnih komponent intermediarne sfere. Poleg tega se najbrž lahko pridružimo Abrahamsonovemu mnenju, da v okviru 'welfare mixa' intermediarna sfera bolj kot katera koli druga pridobiva na pomenu (Abrahamson 1992, 8).

Pri oceni možnega prispevka intermediarne sfere pri produkciji kolektivnih dobrin moramo vsekakor upoštevati, da so njene latentne funkcije morda celo pomembnejše od manifestnih. Njen prispevek ni le v produkciji delovnih mest, rezultati niso le nahranjeni brezdomci, oskrbljeni starejši občani itd. V obdobju, ko države zaradi fiskalne krize krčijo obseg produkcije kolektivnih dobrin, je vloga intermediarne sfere še toliko bolj pomembna. Socialne politike so po definiciji omejene na omejevanje tveganj industrijskih družb (npr. izplačilo nadomestila za brezposelnost ob izgubi zaposlitve). Organizacije intermediarne sfere pa so tiste, ki z izvajanjem določenih aktivnosti, z neposredno produkcijo delovnih mest itd. posameznikom, ki bi sicer izpadli na družbeno margino, zagotavlja aktivno participacijo v družbi in na ta način neposredno nastopajo proti socialni izključenosti in stopnjujejo socialno integracijo in kohezivnost. Ta sfera torej predstavlja nadgradnjo dejavnosti socialne politike. Poleg tega v številnih primerih zastopa prav tiste skupine, katerih interese sta trg in država ignorirala (Rifkin, 1995, 241). Glede na to, da gre za sfero, ki je po definiciji neodvisna od ostalih (sicer ne obstaja), ki prevzema tudi tiste naloge (morda celo predvsem te), ki jih trg in država ne moreta oz. jih sploh ne želita in glede na to, da gre za sfero ki je najbolj med vsemi responzivna na socialno problematiko, je najbolj med vsemi primerna za poskuse soočanja z zagatami, v katere nas je pripeljal razvoj ob koncu stoletja.

²⁰ Zanimiv način opravljanja te vloge je predlagal Jeremy Rifkin. Poleg klasičnih oblik delovanja, ki se izvajajo v tipičnih dobrotelčnih organizacijah neprofitno-volonterskega sektorja (npr. Rdeči križ, Anonimni alkoholiki), predlaga uvedbo 'social wage' kot plačila za delo v organizacijah intermediarne sfere. Na ta način naj bi v mnogo večjem obsegu kot doslej producirali delovna mesta v intermediarni sferi. Kljub temu, da se zdi ideja zelo pogumna, pa se je prijela marsikje po svetu. Tudi v Evropi se čedalje pogosteje pojavljajo tovrstne ideje. Kot najprimernejše organizacije navajajo tipične organizacije socialne ekonomije tj. organizacije, ki delujejo na področju oskrbe revnih, ostarelih, otrok... Po mojem mnenju pa so, zaradi adhocracije in asociacijske narave večjega dela intermediarne sfere, zelo perspektivne tudi organizacije za spodbujanje lokalnega razvoja, manjše samostojne raziskovalne organizacije, kooperative itd., za katere so značilne prav te lastnosti.

LITERATURA

- Adam, Frane. 1997. The Relevance of Social Capital and Intermediary Structures for the Creation of Systemic Competitiveness: Some Lessons from Southern and Eastern-Central Europe. Referat na konferenci 'Problems of European Integration: the Case of the Southern and East-Central European Countries'. Erlangen, 6-8 Nov. 1997.
- Badelt, Christoph. 1990. Institutional Choice and the Nonprofit Sector. V: Helmut K. Anheier in Wolfgang Seibel (ured.), *The Third Sector: Comparative Studies of Nonprofit Organizations*, 53-63. Berlin: Walter de Gruyter.
- Beck, Wolfgang in van der Maesen, Laurent in Walker, Alan. 1997. Introduction. V: Wolfgang Beck, Laurent van der Maesen in Alan Walker (ured.), *The Social Quality of Europe*. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Berger, Peter in Luckmann, Thomas. 1995. *Modernity, Pluralism and the Crisis of Meaning. The Orientation of Modern Man*. Göttersloh: Bertelsmann Foundations Publishers.
- de Costa, Alfredo Bruto. 1997. Social Policy and Competitiveness. V: Wolfgang Beck, Laurent van der Maesen in Alan Walker (ured.), *The Social Quality of Europe*. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Crouch, Colin in Streeck, Wolfgang ured. 1997. *Political Economy of Modern Capitalism: Mapping Convergence and Diversity*. London: SAGE Publications.
- Day, Phyllis. 1989. The New Poor in America: Isolationism in an International Political Economy. *Social Work*, 34, 3, 227-233.
- Doohan, John 1994. The Jobless Horizon: Unsettling Prospects. *World of Work*, 8, Junij, 24-27.
- Drucker, Peter. 1987. Promjenjena svjetska privreda. *Opredjeljenja*, 18, 10, 161-181.
- Drucker, Peter F. 1993. *Post-capitalist Society*. Oxford: Butterworth-Heinemann Ltd.
- Eatwell, John, Ellman, Michael, Karlsson, Mats, Nuti, Mario in Shapiro, Judith. 1996. Iz tranzicije v evropsko povezovanje. Ljubljana: Sophia, Znanstveno in publicistično središče. (1998) *Economist*, 7. Februar.
- Esping-Andersen, Gosta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, Gosta (ur.). 1996. *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Fernando, Jule L. in Heston, Alan W. 1997. Introduction: NGOs Between States, Markets and Civil Society. *The Annals of The American Academy of Political and Social Science*, 554, 8-20.
- Giddens, Anthony. 1998. *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Polity Press, Cambridge.
- Gidron, Benjamin, Kramer, Ralph M. in Salomon, Lester M. 1992. Government and the Third Sector in Comparative Perspective: Allies or Adversaries? V: Benjamin Gidron, Ralph M. Kramer in Lester M. Salomon (ured.), *Government and the Third Sector: Emerging Relationships in Welfare States*. San Francisco: Jossey-Buss Publishers.
- Glover, Robert W. 1996. The German Apprenticeship System: Lessons for Austin, Texas. *The Annals of The American Academy of Political and Social Science*, 544, 83-94.
- Hirst, Paul. 1997. From statism to pluralism: democracy, civil society and global politics. UCL Press, London, Bristol.
- International Labour Office. 1996. Global Unemployment Crisis Continues, Wage Inequalities Rising. *World of Work*, 18, 4-5.
- Kolarič, Zinka. 1994. Vloga humanitarnih neprofitno/volonterskih organizacij v slovenskem sistemu blaginje 90-ih let. *Časopis za kritiko znanosti*, XXII, 168-169, 143-150.
- Kolarič, Zinka. 1997. Sociologija socialne politike. *Zapiski s predavanj*.
- Krugman, Paul. 1996. *Pop-internationalism*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

- Layard, Richard; Nickell, Stephen in Jackman, Richard. 1994. *The Unemployment Crisis*. Oxford University Press, Oxford.
- Luhmann, Niklas. 1995, 1984. *Social Systems*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Makarovič, Matej. 1997. Civilno-družbene asociacije kot sistem: k pojmu civilne družbe v sistemsko-teoretski perspektivi. *Teorija in praksa*, 39, 3, 407-429.
- Mali, Franc. 1994. *Znanost kot sistemski del družbe*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica, FDV.
- Martin, Hans-Peter in Schumann, Harald. 1997. *Pasti globalizacije: napad na demokracijo in blaginjo*. Ljubljana: Co-libri.
- Meulders, Daniele in Plasman, Robert. 1997. *European Economic Policies and Social Quality*. V: Wolfgang Beck, Laurent van der Maesen in Alan Walker (ured.), *The Social Quality of Europe*, The Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Miller, Morris. 1995. Where is Globalization Taking Us? Why We Need a New 'Bretton Woods'. *Futures*, 27, 2, Marec, 125-144.
- Moses, Jonathon W. 1994. Abdication from National Policy Autonomy: What's Left to Leave. *Politics and Society*, 22, 2, Junij, 125-148.
- Neyer, Juergen. 1995. Das Ende von Metropole und Pheripherie? Soziale Inklusion und Exklusion in der entgrenzender Weltwirtschaft. *Pheripherie*, 15, 59-60, December, 10-29.
- van den Noord, Paul J. 1996. Globalization and the European Disease. *Economist*, 144, 2, Julij, 195-222.
- OECD. 1998. *Employment Outlook*.
- Offe, Claus. 1985. *Disorganised Capitalism: Contemporary Transformations of Work and Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Offe, Claus. 1996. *Modernity and the State: East, West*. Cambridge: Polity Press.
- Pestoff, Victor A. 1992. Third Sector and Co-operative Services - An Alternative to Privatization. *Journal of Consumer Policy*, 15, 1, 21-45.
- Petit, Pascal. 1995. Technology and Employment: Key Questions in a Context of High Unemployment. *STI-Review*, 15, 13-47.
- Rifkin, Jeremy. 1995. *The End of Work: The Decline of the Global Labour Force and the Dawn of the Post-Market Era*. New York: Jeremy P. Tarcher/Putnam Books.
- Rončević, Borut. 1997. Nove oblike dela in zaposlovanja. V: Frane Adam in Darka Podmenik (ur.), *Razvojna in intervencijska vloga države*, 104-112. Ljubljana: IDV, Center za teoretsko sociologijo, FDV.
- Rončević, Borut. 1999. *Naraščanje pomena intermediarne sfere v blaginjskih sistemih: diplomsko delo*.
- Rus, Veljko. 1990. *Socialna država in družba blaginje*. Ljubljana: Domus.
- Salomon, Lester M. in Anheier, Helmut K. 1996. *The emerging nonprofit sector: an overview*. Manchester, New York: Manchester University Press.
- Salomon, Lester M. in Anheier, Helmut K. 1997. *Defining the Nonprofit Sector: A cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Salomon, Lester M. in Anheier, Helmut K. 1998. *The Emerging Sector Revisited: A Summary*. Baltimore: The Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies, Center for Civil Society Studies.
- Seibel, Wolfgang in Anheier, Helmut K. 1990. *Sociological and Political Science Approaches to the Third Sector*. V: Helmut K. Anheier in Wolfgang Seibel (ured.), *The Third Sector: Comparative Studies of Nonprofit Organizations*, str. 7-20. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Srubar, Ilya. 1997. *System Changes and European Integration*. Referat na konferenci 'Problems of European Integration', Erlangen, November 1997.
- Svetličič, Marjan. 1997. Pravi pasti globalizacije sta provincializem in neznanje: Knjigi Pasti globalizacije na rob. *Teorija in praksa*, 34, 4, 596-608.

Taylor-Gooby, Peter. 1991. *Social Change, Social Welfare and Social Science*. New York: Harvester Wheatsheaf.

Thurow, Lester. 1996. *The Future of Capitalism: How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World*. New York: Morrow.

Willke, Helmut. 1993. *Sistemska teorija razvitih družb*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica, FDV.